

STUDIU ISTORIOGRAFIC

Adrian DOLGHI,
Alina FELEA

REFLECTAREA ORIGINII ȘI APARTENENȚEI ETNICE A POPULAȚIEI
MAJORITARE DIN BASARABIA ÎN SURSELE IMPERIULUI RUS
(SEC. XIX – ÎNC. SEC. XX)

Rezumat

Reflectarea originii și apartenenței etnice a populației
majoritare din Basarabia în sursele Imperiului
Rus (sec. XIX – înc. sec. XX)

În acest articol autorii prezintă surse din Imperiul Rus, editate în anii 1812–1917, accesibile până la această etapă, din perspectiva abordării originii și apartenenței etnice a populației majoritare din Basarabia pentru a identifica atât punctul de vedere al autorităților țariste și al autorilor studiilor – reprezentanți ai societății ruse, cât și al subiecților cercetărilor acestor studii, de la care, de fapt, au fost colectate datele. Totodată, se arată că autorii surselor analizate, personalități cu studii, care făceau parte din cele mai înalte cercuri ale Imperiului Rus, cunoșteau și recunoșteau faptul că populația majoritară din Basarabia, numită de ei *moldoveni (români), vlahi/volohi*, aparține neamului românesc, cunoscând și originea daco-romanică. Sursele analizate au fost clasificate în: a) cercetări istorico-etnografice; studii enciclopedice; manuale/gramatici; b) memorii și jurnale de călătorie și c) rapoarte statistice și recensăminte, ele fiind prezentate în ordinea elaborării și editării. Actualitatea problemei propuse în prezentul studiu este determinată de perpetuarea atât a problemei identității națiunii titulare în istoriografia din Republica Moldova și în întreaga societate, cât și a unui șir de mituri constituite în Uniunea Sovietică în calitate de instrumente ale construcției naționale și manipulare a opiniei publice, mituri și teze ce persistă până în prezent.

Cuvinte-cheie: Basarabia, Imperiul Rus, români, moldoveni, istoriografie.

Резюме

Отражение происхождения и этнической принадлежности населения Бессарабии в источниках Российской империи (XIX – начало XX вв.)

В данной статье авторы представляют изданные в Российской империи в 1812–1917 гг. исторические источники, доступные для данного этапа исследования, которые относятся к проблеме происхождения и этнической принадлежности населения Бессарабии, с целью определить точку зрения царских властей, а также самих авторов проанализированных источников – представителей российского общества, а также субъектов исследований, от которых эти данные были собраны. Также в статье подчеркивается, что авторы цитируемых источников, образованные личности, представи-

тели высших кругов, знали и признавали тот факт, что большинство населения Бессарабии, названное ими *молдаванами (румынами), влахами (волохами)*, принадлежало к румынскому народу, к румынской нации, учитывали также ее дако-римское происхождение. Анализируемые источники были разделены на: а) историко-этнографические исследования, энциклопедические исследования; учебники; б) мемуары и путевые заметки и в) статистические отчеты и переписи, которые представлены в порядке разработки и издания. Актуальность вопроса, рассматриваемого в данном исследовании, обусловлена сохраняющейся проблемой идентичности титульной нации как в историографии Республики Молдова, так и во всем обществе, а также целого ряда мифов, созданных в Советском Союзе в качестве инструмента национального строительства и манипулирования общественным мнением – мифов и тезисов, которые существуют до сих пор.

Ключевые слова: Бессарабия, Российская империя, румыны, молдаване, историография.

Summary

Reflection of the ethnic membership and origin of the majority population from Bessarabia in Russian Empire sources (XIX – early XX centuries)

In this article, the authors present the sources published in the Russian Empire in 1812–1917, available for this stage of the study. They are related to the origin and ethnic membership of the majority population of Bessarabia. The study is carried out in order to identify the opinions of the tsarist authorities, of the authors of the study – representatives of the Russian society, as well as of the subjects of the research from whom the data were actually collected. The article also emphasizes that the authors of the cited sources, are educated individuals, who knew and acknowledged that the majority of population from Bessarabia, called by them *Moldavians (Romanians), Vlachs / Volohi*, belonged to the Romanian people, considering also their Daco-Roman origin. The analyzed sources were classified into: a) historical-ethnographic research, encyclopedic studies; manuals / grammar; b) memoirs and travel journals; c) statistical reports and censuses, which are presented in the order of elaboration and publication. The novelty of the problem addressed in this study is determined by the perpetuation of both the identity of the majority nation in the historiography of the Republic of Moldova and in the whole society, as well as

a number of myths created in the Soviet Union as instruments of national construction and manipulation of public opinion; myths and theses that persist to date.

Key words: Bessarabia, Russian Empire, Romanians, Moldavians, historiography.

Procesele constituirii națiunii, a construcției identității naționale [5, 4] și a „înscenării naționalului” sunt probleme actuale de la constituirea statului Republica Moldova și până în prezent. Actualitatea problemei propuse în prezentul studiu este determinată de perpetuarea atât a problemei identității națiunii¹ titulare² în istoriografia din Republica Moldova și în întreaga societate, cât și a unui șir de mituri constituite în Uniunea Sovietică în calitate de instrumente ale construcției naționale [17, 10, 16] și manipulare a opiniei publice [14], mituri și teze ce persistă până în prezent.

Este bine cunoscut faptul că în URSS, inclusiv în RSSM, istoria, ca și celelalte științe socioumaniste, reprezenta un grup de științe politizate și un instrument politic. După abordările istoriografice în domeniul etnografiei și istoriei popoarelor din URSS puteau fi prognozate anumite politici naționale care erau elaborate de organele de stat și care urmau a fi aplicate³. La fel se întâmplă și în cazul Moldovei sovietice, pentru autorități fiind necesară o argumentare a formării „poporului moldovenesc, popor diferit de poporul român” și „a limbii moldovenești”, diferită de limba română. În acest sens, o teză deseori utilizată de istoriografia adeptă paradigmei moldoveniste este cea că în anii 1812–1918 populația din Basarabia, fiind „eliberată de Imperiul Rus de sub jugul otoman”, s-a identificat drept „popor moldovenesc”, deși este bine cunoscut faptul că până la începutul sec. al XIX-lea „nu există conștiință națională, ci doar una a comunității etnice, surclasată de particularismul local” [17, p. 16], și sec. al XIX-lea a reprezentat perioada formării națiunilor moderne, inclusiv a celei românești. Teza era/este argumentată prin faptul că moldovenii din spațiul pruto-nistean nu s-au încadrat în procesul construcției națiunii române. Deși o serie de istorici au arătat lipsurile unor astfel de teorii și ipoteze [1, 8, 9], teza promoldovenistă continuă să fie utilizată în anumite scopuri politico-propagandiste [33] și de unii istorici din Republica Moldova, și de unii politicieni, astfel că „drama identității locuitorilor spațiului dintre Prut și Nistru”, începută odată cu anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus și intensificată în perioada sovietică [17], mai continuă.

Vom remarca faptul că adeseori în istoriografie, în special în cea ce susține aspectul moldovenist, în calitate de argument au fost/sunt folosite citate din surse editate în Imperiul Rus, dar care erau/

sunt trunchiate, extrase din context și/sau traduse intenționat cu greșeli, pentru a-și argumenta opinia. Unele dintre aceste surse au fost analizate și în alte articole și monografii, în contextul unor probleme similare, fără a fi clasificate și citate integral.

În istoriografia românească, printre autorii care s-au oprit mai detaliat la această problemă îl vom menționa pe A. Crihan, care prin utilizarea unor surse din Imperiul Rus, clasificate cronologic (cele de până la mijlocul sec. al XIX-lea și cele din a doua jumătate a sec. al XIX-lea), demonstrează dreptul istoric al românilor din Basarabia [3].

În același context se înscrie și lucrarea lui Gh. Ghimpu, care arată o dată în plus că basarabenii sunt români, argumentându-și poziția și cu citate din sursele enunțate [11].

A. Cușco, care a dedicat problematicii basarabene mai multe studii, menționează că scrierile autorilor ruși despre Basarabia din perioada 1812–1917 sunt deosebit de importante „pentru construirea unei reprezentări coerente a identității colective a localnicilor”, remarcând că autorii folosesc pentru identificarea localnicilor mai multe denumiri – „moldoveni”, „români”, cea „moldovenească” fiind, în primul rând, o desemnare teritorială ce se referea la Principatul Moldovei, parte a căruia a fost Basarabia [6, p. 70-71, 79]. Același autor, în colaborare cu Igor Șarov, într-un alt studiu, subliniază că „în operele tuturor autorilor importanți din epocă, chiar și la cei care insistă deosebit de mult asupra influenței predominante a elementelor slave în regiune”, era reflectat caracterul romanic al basarabenilor și comunitatea lor cu românii din Principatele Române [16].

În același timp, istoriografia moldovenistă susține că „deși „în secolul al XIX-lea mențiunile despre români în sursele scrise rusești se înmulțesc considerabil”, totuși „în anii '60 ai veacului al XIX-lea, după unirea Principatelor Moldova și Valahia”, se vehicula „pe cale livrescă, propagandistică a termenului «România»” [12]⁴.

În acest articol vom prezenta surse din Imperiul Rus apărute în anii 1812–1918, accesibile până la această etapă, din perspectiva abordării apartenenței etnice și originii populației majoritare din Basarabia pentru a identifica atât punctul de vedere al autorităților țariste și al autorilor studiilor – reprezentanți ai societății ruse, dar și al subiecților cercetărilor acestor studii, de la care, de fapt, au fost colectate datele, după cum și menționează unii autori. Totodată, vom arăta că autorii surselor analizate, personalități cu studii, cunoșteau și recunoșteau faptul că populația majoritară din Basarabia, numită de ei *moldoveni (români)*, *vlahi/volohi*, aparținea neamului românesc, constatând și o stare de facto:

populația majoritară din Basarabia conștientiza apartenența ei la neamul românesc, cunoscând și originea sa daco-romanică.

De la bun început vom puncta câteva momente importante în cercetarea de față. În primul rând, vom menționa că elaborarea lucrărilor științifice, dar și de alt gen, ca și orice activitate editorială din Imperiul Rus, era un proces de creație ce se desfășura sub controlul și cenzura statului rus. Istoria cenzurii în Imperiul Rus, deși începe în Evul Mediu, în sec. al XIX-lea capătă o formă mai desăvârșită și ramificată pe domenii de competență. La 9 iulie 1804 a fost emis *Primul statut al cenzurii*, în care se menționa: „Cenzura este obligată să examineze toate cărțile și operele destinate a fi difuzate în societate” [58, p. 81-96], adică, de facto, fără permisiunea organului de control era imposibil de a edita ceva. Acest statut al cenzurii, împreună cu prevederile statutelor universităților din Rusia racordate la acest document, au constituit o bază juridică pentru funcționarea instituției cenzurii în Imperiul Rus. În majoritatea cărților editate în Imperiul Rus, inclusiv în cele analizate în prezentul articol, pe coperti sau versoul foii de titlu ale acestora sunt identificate inscripții de tipul: „Tiparul este permis. Sankt Petersburg, Septembrie a șasea zi 1813. Cenzor, consilier titular și cavaler, Ivan Timkovski”; „Se permite tiparul, cu condiția ca după tipar, până la eliberarea din tipografie, să fie prezentate la Comitetul Central de Stat șapte exemplare ale acestei cărți, pentru a fi livrate la destinație, conform legislației. Sankt Petersburg, 20 octombrie 1827. Cenzor, consilier titular, V. Anastasevici” [63, versoul foii de titlu]; „Se permite tiparul, urmând ca după tipărire să fie prezentate la Comitetul de Cenzură numărul indicat de exemplare. Sankt Petersburg, 5 martie 1852. Cenzor Al. Krilov” [46] „Permis de cenzură: Odesa, 21 aprilie 1867” [37, versoul foii de titlu] etc. Prin urmare, cenzorii verificau corespunderea textului elaborat, în primul rând, cu politica și legislația Imperiului Rus atât în plan intern, cât și extern, apoi cu normele morale și religioase. Deci sursele analizate în prezentul articol, fără îndoială, au trecut procedura cenzurii și corespundeau cu politica Imperiului Rus, care, fiind preocupat de politica de rusificare, oarecum a scăpat din vedere problema apartenenței etnice a basarabenilor.

În al doilea rând, vom remarca că marea parte din cercetările etnografice, publicațiile informative și statistice cu privire la Basarabia au fost efectuate la comanda sau chiar de funcționari înalți ai diferitor structuri de stat, preponderent ai Ministerului Afacerilor Externe și ai Ministerului Afacerilor Interne, de exemplu: Pavel Svinin – consilier titular al Ministerului Afacerilor Externe al Imperiului Rus;

Apollon Skalkovski – consilier titular [54], Ministerul Afacerilor Interne; A. Zașciuk [38] – căpitan al Cartierului General etc., ceea ce demonstrează că publicațiile reflectau o realitate constatată și acceptată de funcționarii înalți, de cenzură și, nu în cele din urmă, de autoritățile administrației publice centrale din Imperiul Rus.

Sunt generalizate, sistematizate și analizate anumite izvoare, fapt care a permis delimitarea principalelor aspecte studiate în contextul problemei cercetate, elaborate în general de către funcționari ai administrației Imperiului Rus; reprezentanți ai societăților științifice (numite societăți imperiale) și unii călători – reprezentanți ai nobilimii ruse. Astfel, constatăm că sursele analizate sunt de diferite categorii⁵: a) Cercetări istorico-etnografice. Studii enciclopedice; Manuale/gramatici; b) Memorii și jurnale de călătorie și c) Rapoarte statistice și recensăminte, ele fiind prezentate în ordinea elaborării și editării, ceea ce va permite să observăm abordarea originii și apartenenței etnice a populației majoritare din Basarabia în evoluție de la 1812 la 1918.

a) **Cercetări istorico-etnografice. Descrieri și studii enciclopedice. Manuale/gramatici.** Una dintre primele lucrări, o descriere a teritoriului dintre Prut și Nistru după anexarea acestuia la Imperiul Rus (16/ 28 mai 1812), a fost cea elaborată de protopopul Petru Cunițchi – *Краткое статистическое описание заднеэстровской области присоединенной к России по мирному трактату, заключенному с Портою Оттоманскою в Бухаресте в 1812 году* [42], publicată la Sankt Petersburg în anul 1813. Publicația, care avea 32 de pagini, urmarea scopul de a oferi atât aparatului birocratic administrativ, cât și publicului larg cititor informații cu privire la noua provincie a Imperiului Rus, despre care se știa foarte puțin. În broșură se descriu condițiile geografice, climatice, resursele naturale, populația, nivelul dezvoltării culturii, educației etc. cu referire la Basarabia. La pagina 13 autorul vorbește despre populația majoritară și enumeră etniile conlocuitoare din Basarabia: „locuitorii băștinași sunt moldoveni (*), dar în afară de moldoveni sunt și alte nații, atrase de darurile pământului sau care prin alte întâmplări au ajuns aici, și anume: velicoruși, maloruși, bulgari, greci, armeni, bulgari, țigani și evrei” [42, p. 13-14]. La cuvântul „moldoveni” autorul face o notă unde oferă explicație cine sunt moldovenii: „Moldovenii trebuie împărțiți în două ramuri, după tradiția lor orală despre sine, unii din ei sunt urmași ai veteranilor romani, adică ai soldaților bătrâni, cărora, după izgonirea dacilor, le-a fost împărțit acest pământ pentru serviciul militar, și care au păstrat această denumire până azi. Alții însă sunt urmașii deținuților exilați din Italia și așezați pe

pământurile veteranilor și care se numeau vecinii lor și erau dependenți de aceștia. Acest cuvânt a ieșit din uz nu de mult. Astăzi ei se numesc țărani, adică agricultori” [42, p. 13-14]. Din textul citat se subînțelege faptul că Petru Cunițchi a cules această mărturie de la populația băștinașă și, deci, reprezenta opinia acestora despre originea moldovenilor. Astfel, constatăm că atât Cunițchi, cât și populația care i-a furnizat informația erau conștienți de faptul că moldovenii sunt de origine romanică, avându-și descendența de la romani, ceea ce demonstrează că moldovenii din Basarabia nu erau tratați și nici nu se identificau drept un popor diferit de cel de peste Prut.

La sfârșitul lunii septembrie – începutul lunii octombrie 1815, Pavel Svinin⁶, funcționar al Ministerului de Externe al Imperiului Rus, sosește la Chișinău⁷, rămânând în regiune circa șapte luni, până în aprilie 1816, când a fost rechemat în Sankt Petersburg. În această perioadă relativ scurtă, P. Svinin, ocupându-se de studierea dreptului moldovenesc și a organizării teritorial-administrative, a cules numeroase date cu privire la istoria, tradițiile, modul de viață și cultura populației dintre Prut și Nistru. După întoarcerea sa în aprilie 1816 la Sankt Petersburg, două luni s-a ocupat de elaborarea raportului său, pe care l-a predat la 1 iunie 1816. Raportul *Описание Бессарабии* a fost transmis de către N. N. Murzakevici Societății de Istorie și Antichități din Odesa, care a și publicat manuscrisul în anul 1867 [52]. Studiul prezintă și descrie aspecte ale vieții populației Basarabiei și regiunii în general: amplasarea geografică, condițiile climatice, flora și fauna, ocupațiile principale, componența națională și cea socială, obiceiurile și credințele populației, starea legislației, organizarea administrativ-teritorială, starea drumurilor și a rețelei poștale și de comerț în Basarabia și alte detalii cu privire la fiecare ținut al Basarabiei. Acest studiu a fost prima cercetare complexă a Basarabiei după anexarea la Imperiul Rus în anul 1812. Aceste detalii le menționăm pentru a sublinia importanța studiului lui P. Svinin în primii ani ai aflării Basarabiei în componența Imperiului Rus pentru administrația regiunii și cea imperială, de asemenea, pentru a evidenția că studiul constata o stare reală de lucruri care a fost adusă la cunoștință organelor centrale de stat din imperiu și care a fost acceptată ca atare. Cu referire la problema cercetată, P. Svinin remarca în anul 1816: „Oblastia Basarabia este locuită de diferite popoare: moldoveni, greci, bulgari, armeni, germani, sârbi, evrei și țigani. Locuitorii principali și băștinași ai acestui pământ sunt *moldovenii* sau *volohii*, care, cum a fost menționat mai sus, sunt urmașii coloniștilor romani. Ei și până astăzi vorbesc într-un grai semiroman sau latină stricată. Moldoveni se numesc de la râul Mol-

da; dar ungurii, polonezii și alți vecini, ca și pe alți italieni – îi numesc *volohi* [52, p. 204]”. Remarcăm, P. Svinin, enumerând lista etniilor conlocuitoare în Basarabia, subliniază că populația majoritară sunt *moldovenii* sau *volohii*, deci P. Svinin pune semn de egalitate între aceste etnonime, considerându-le identice, valahii de la est de râul Moldova sunt numiți moldoveni. Astfel, izvorul analizat constată unitatea etnică și originea romanică a populației din Basarabia cu cea din Principatele Române și arată un început de autoconștientizare etnică a populației locale⁸.

În acest context sunt actuale și manualele/gramatici apărute în Imperiul Rus [32]. În 1827, la Sankt Petersburg, a apărut de sub tipar, în două volume, un manual de gramatică ruso-românească⁹ de Ș. Margella. În introducerea autorul menționează că lucrarea este destinată celor 800 de *români din Basarabia* și câtorva milioane de români de peste Prut și Dunăre pentru a obține cunoștințe în limba rusă, precum și rușilor care doreau să învețe limba românească [50, 49], în așa mod constatându-se unitatea românilor basarabeni cu cei de peste Prut și Dunăre.

Iacob Ghinculov¹⁰ nota în gramatica editată în 1840: „Până la întemeierea Țării Moldovei, locuitorii ambelor țări (Moldova și Valahia) erau cunoscuți sub numele comun de «romani»” [30, p. I-II, XV], deci constată unitatea etnică. În aceeași lucrare Ghinculov menționează că denumirea *români* a rămas moștenire urmașilor romanilor sud-vestici, valahilor, care continuau să se numească români și la momentul scrierii gramaticii, iar cei din nord-est se numesc cu numele patriei – Moldova, „cu toate că categoriile de jos uneori repetă vechiul nume al strămoșilor lor (*români – n.n.*). Așadar, I. Ghinculov subliniază că etnonimul *moldovean* desemnează așezarea teritorială a neamului românesc din Țara Moldovei.

În 1856, la Chișinău, este publicat *Cursul primar al limbii române pentru școlile primare și gimnaziale* [35, p. IV-V], autorul căruia, Ioan Doncev, în prefața scrisă în limba rusă, se adresează către cititorul basarabean, inițiindu-l în istoria scrisului românesc, astfel încadrând Basarabia în spațiul românesc, istoric făcând parte din Țara Moldovei. Lucrarea este însoțită și de un dicționar româno-rus.

S. Palauzov stabilește așezarea teritorială a românilor: „În spațiul dintre Tisa și Nistru (deci și spațiul pruto-nistean – n.a.), având la nord Alpii Carpaților și sprijinindu-se la sud pe valea Dunării și malul Mării Negre, trăiește compact un popor, al cărui nume de bază a fost împărțit de către etnografii contemporani în câteva denumiri locale, și nu se găsește nici pe o hartă geografică cunoscută a spațiului sus-numit. Acest popor numește teritoriul locuit de el Țara Românească (Pământul Românilor), iar pe sine se

numesc *români* [47, p. 1]. După ce prezintă romanizarea populației în urma cuceririlor romane și proceselor migratoare din spațiul enunțat, S. Palauzov constată că poporul românesc a constituit două state separate: Valahia și Moldova [47, p. 2], subliniind unitatea românilor din Principate cu cei aflați sub ocupație, fie austriacă, fie rusească: „Așezarea etnografică contemporană a românilor este aceeași pe care am descris-o la începutul studiului nostru. Doar din punct de vedere politic acest neam se împarte în 5 grupe, aflate sub oblăduirea a patru puteri: cei cu autonomie în cadrul Imperiului Otoman, Austriei și Imperiului Rus” [47, p. 12]. *Populația românească a Basarabiei*, după noua delimitare teritorială, abia trece de 400 000 suflete, însă din lipsa de date veridice nu putem afirma cu exactitate [47, p. 14].

În ediția ilustrată în limba franceză *Description Ethnographique des Peuples de la Russie*, elaborată de T. de Pauly, membru al Societății Geografice Imperiale din Rusia, dedicată împăratului Alexandru al II-lea și jubileului de un mileniu al Imperiului Rus, sunt făcute descrieri etnografice succinte ale popoarelor din Imperiul Rus. În lucrare, cu privire la populația majoritară din Basarabia, se relatează: „*Valahii, vlahii (moldavii, moldovenii), românii, rumunii, romanii sau rumânii sunt un popor* format în timpul primului secol al erei noastre prin amestecul dintre: daci (celți?), romani și slavi (de asemenea dintre geți și pecenegi?). El e cu totul distinct de vecinii săi slavi și maghiari și numără aproximativ 8 000 000 de suflete, dintre care 770 000 trăiesc în Imperiul Rus, locuind în cea mai mare parte în Basarabia..., locuitorii părții acesteia superioare a Basarabiei sunt aceiași *români ca și cei de dincolo de Prut*; ei vorbesc aceeași limbă și aparțin, ca și aceștia, aceleiași Biserici ortodoxe grecești” [15, p. 127-129], constatând astfel *unitatea poporului român*. Nu vom insista asupra corectitudinii explicației etnogenezei românilor în această sursă, vom remarca etnonimele utilizate pentru populația majoritară din Basarabia, care este cea de *român și moldovean* ca fiind același neam, dar pentru care în acel timp în limba vorbită se mai utilizau etnonimele: valahi, vlahi, romani, rumuni, rumâni [15, p. 127-129].

Într-o lucrare de terminologie geografică și etnografică cu referire la Basarabia, A. Skalkovski scria: „Partea de nord a Basarabiei, populată de un popor, pe care noi îl numim moldoveni sau valahi, dar care ei se numesc «Rum» sau «Rumân», adică «rimleni»” [53, p. 1], arătând atât originea romanică, cât și apartenența etnică la neamul românesc, dar și conștientizarea de către populație a faptului că este românească.

În 1871, Evghenii Golubinski în lucrarea *Curs scurt al istoriei bisericilor ortodoxe bulgară, sârbă și*

română sau moldo-vlahă subliniază unitatea valahilor, care însemnau români, cu moldovenii, care „erau tot una cu valahii”. Relatând și despre denumirile celor două țări în Evul Mediu, Golubinski scria: „Valahii și moldovenii reprezintă două ramuri foarte apropiate ale unuia și aceluiași neam, care poartă un nume comun – români, dar și numele de valahi sau vlahi” [31, p. 331]. În compartimentul Молдо-Влахия autorul se referă la creștinarea românilor și evoluția instituției bisericești în statele constituite de aceștia [31, p. 331-416]. Autorul scrie despre „începutul creștinismului la români” [31, p. 346].

În albumul ilustrat *Народы России*, editat în anii 1878–1880 în opt numere, informația cu privire la moldoveni este reprodusă din *Материалы для географіи и статистіки Россіи* publicată în anul 1862, care subliniază: „Moldovenii (românii) constituie partea principală a populației, aproape $\frac{3}{4}$ din totalul populației Guberniei Basarabia” [44, p. 29]. Și în acest caz observăm că autorii pun semn de egalitate, adică moldovenii sunt români. Faptul că moldovenii constituie $\frac{3}{4}$ din totalul populației Basarabiei este remarcat și de P. Soroka [55, p. 80].

O sursă importantă pentru istoria și tradițiile populației din Basarabia este lucrarea lui P. Batiuşkov¹¹ *Бессарабія историческое описание*, editată în anul 1892 pe lângă Ministerul Afacerilor Interne al Imperiului Rus [20]. Autorul include Principatul Valahiei și Moldovei în același spațiu istoric în Evul Mediu, susține originea romanică a moldovenilor și valahilor, numește aceste state „Principate Române”, poporul locuitor al acestor state – *români* și limba vorbită – cea *română*. Referitor la populația din Basarabia, autorul subliniază următoarele: „După naționalitate, întâietate din punct de vedere numeric o au *românii*, apoi rușii și alte popoare ortodoxe” [20, p. 172]. Este clară atitudinea autorului, care este versat și în istoria Principatelor Române, deci are cunoștințe în domeniu.

În publicația *Русские народы*, editată în anul 1894, de asemenea se dă o explicație a originii moldovenilor din Basarabia la fel de remarcabilă: „Istoria a păstrat mărturii precum că în Dacia au fost exilați deținuți romani, printre care în această țară a fost și marele creator de metamorfoze Ovidiu, și influența acestor exilați a fost atât de importantă, încât dacii au adoptat chiar și limba latină, desigur schimonosită și schimbată, și s-au numit în consecință *români*, deși populația simplă și astăzi preferă să se numească *moldoveni în Basarabia și în acea parte a României care se află pe cursul râurilor Prut și Siret*, și valahi în restul României” [40, p. 21]. Deci, autorii stipulează clar și constată unitatea națională românească a populației majoritare din Basarabia cu cea din Ro-

mânia, subliniind că denumirea *moldoveni* se referă doar la identificarea teritorială.

În *Dicționarul enciclopedic* din 1899 editat de F. A. Brockhaus și I. A. Efron, la compartimentul grupuri naționale din Imperiul Rus, sunt menționați *românii din Basarabia* și *românii* din partea stângă a Nistrului: „În prezent românii locuiesc în masă omogenă în Regatul României, în Basarabia rusească, în cea mai mare parte a Bucovinei, în partea de est a Ungariei, în Transilvania, în Macedonia, Istria și Dalmația. (...) În Basarabia ce aparține Rusiei sunt circa 1 000 000 de români. Toți acești români, divizați din punct de vedere teritorial și politic între trei state, constituie sub raport lingvistic și de neam un tot întreg” [62, p. 283-285].

Într-o altă lucrare, P. Pliusnin expune opinia sa privitor la originea daco-romană a poporului românesc și asupra formării limbii române: „Mult timp Basarabia a împărțit soarta țării vecine – Principatul Moldovei, din unirea cu populația înrudită a Principatului Valahiei formându-se în 1859 statul românesc, care din 1878 este regat. Pe timpul nașterii lui Hristos, în aceste teritorii locuia un popor numit daci. Prin anii 100 d. Hr. acest popor a fost cucerit de romani și a intrat în componența Imperiului Roman. Printre daci s-au stabilit cu traiul coloniștii romani. Dacii au preluat obiceiurile de la aceștia, ei fiind mai instruiți, precum și limba – un dialect al limbii latine. Cu timpul în limba coloniștilor romani s-au infiltrat și cuvinte din limbile altor popoare ce conviețuiau în Dacia, astfel formându-se limba românească, în care vorbesc moldovenii și valahii” [24, p. 4-5].

În lucrarea *Basarabia*, editată de P. Crușevan, populația din Principatele Dunărene, în timpul Evului Mediu, este numită românească, fiind subliniată comunitatea de limbă și de neam a populației acestor state: „*românii* ambelor cnezate cu fiecare ocazie continuau să se adreseze conducătorului statului moscovit cu noi rugăminți (de a-i lua sub protecție – n.a.)” [25, p. 91]. În ceea ce privește populația majoritară din Basarabia, sursa menționează următoarele: „*Moldovenii* sau *românii* constituie principala parte a populației Guberniei Basarabia, aproape $\frac{3}{4}$ din numărul total al populației. Județele Chișinău, Orhei, Bălți și Soroca sunt populate aproape în exclusivitate de ei” [25, p. 175]. În continuare autorul menționează că „apropierea limbii moldovenești de limbile de origine latină, dislocarea legiunilor romane în statele dunărene, însăși denumirea «*români*» (*romani*) nu lasă loc de îndoială că acest neam își trage originea de la popoarele romanizate care populau Moesia și parțial Dacia lui Traian (mai probabil – geții și bastarnii) și coloniștii romani” [25, p. 175]. Lucrarea citată se înscrie în șirul lucrărilor istoriografiei ruse, deoarece

aceasta reactualizează tezele larg răspândite în mediul intelectual cu privire la originea și apartenența etnică a românilor (moldovenilor) din Basarabia.

Într-un studiu dedicat rusinilor din Basarabia, P. Nesterovski subliniază: „...unii dintre rusinii județului Hotin, la fel ca și cei din Soroca și Bălți, au fost supuși procesului de românizare... În unele locuri procesul de asimilare a populației slavo-ruse de către români a început demult, încă în sec. XVII, dacă nu și mai devreme” [45, p. 1-2]. Deci autorul este conștient de faptul că teritoriul dintre Prut și Nistru este locuit de români, care treptat asimilează micile grupuri etnice conlocuitoare.

A. N. Kuropatkin, ex-ministru de război, scria: „Poporul român al Basarabiei anexate 100-120 de ani în urmă trăiește până astăzi izolat de populația rusă... În viitor, fie pe calea înțelegerii pașnice, fie în urma unui război, e de așteptat că națiunea românească se va uni” [43, p. 33], constatând unitatea românilor din România cu cei din afara țării aflați sub dominație străină.

În volumul consacrat serbării a o sută de ani de la „alipirea” Basarabiei la Imperiul Rus (1912) la fel se menționa romanizarea geto-dacilor, prin care se argumenta proveniența denumirii poporului: „Moldovenii provin, după cum am văzut, de la geto-daci, amestecați cu coloniști romani, de unde le-a rămas și numele de *rumâni* sau *români*, după cum își zic ei” [23]. În contextul serbării centenarului anexării Basarabiei, în 1912, jurnalistul N. N. Durnovo, referindu-se la politica cultural-spirituală a Imperiului Rus, scria: „Ne întrebăm ce am făcut noi în timpul acestor o sută de ani de dominație rusă în Basarabia pentru populația moldovenească din punct de vedere spiritual? Absolut nimic, fiindcă în Basarabia toate școlile au fost înființate cu unicul scop de a-i transforma pe *românii basarabeni* în velicoruși, ceea ce nu se reușește de a înfăptui” [36]. Și în acest context este clar că autorul îi consideră pe basarabeni români.

În anul 1913, în revista „Живая Старина” este publicat studiul lui Polihronii Sârcu¹² cu titlul „Из быта бессарабских румын”, dedicat cercetării unui șir de aspecte ale etnografiei românilor din Basarabia, inclusiv sunt prezentate sărbătorile tradiționale ale românilor și unele aspecte ale folclorului românesc. În studiu se sublinia că populația majoritară a Basarabiei este constituită din români, iar limba vorbită este cea română. A. Iațimirski, redactorul revistei, în prefață la lucrare, relatează că P. Sârcu, născut în Basarabia, era un cunosător mai bun al etnografiei Basarabiei decât cercetătorii care veneau temporar în regiune [57, p. 147-180]. Vorbind despre cunoașterea etnografiei românilor din Basarabia, A. Iațimirski apreciază aportul lui P. Sârcu. Consta-

tăm că redactorul revistei, la fel ca și autorul studiului, numea populația majoritară din Basarabia *români* [57, p. 147-148].

L. S. Berg, savant rus și sovietic originar din Basarabia¹³, publică în baza cercetărilor anterioare studiul *Бессарабия. Страна. Люди. Хозяйство* [21]. Autorul menționează în lucrare: „*Moldovenii sunt românii care locuiesc în Moldova, Basarabia și pe o parte din guberniile Podolia și Herson; într-un număr mai mic locuiesc de asemenea în Gubernia Ekaterinoslav. Ei se numesc moldovean (la plural moldoveni), iar România – Moldova. De românii Valahiei, sau valahi, se deosebesc prin particularități dialectale nesemnificative. Pe români în Rusia veche îi numeau volohi*” [21, p. 29]. Aceste teze sunt repetate de L. Berg și în lucrarea editată în anul 1923 la Petrograd *Население Бессарабии. Этнографический состав и численность. (С 10-верстной этнографической картой)* [22] în care subliniază originea romanică a poporului român și a limbii române, menționează și influența slavă asupra vocabularului limbii române, precum și comunitatea de neam și limbă a populației Valahiei și Moldovei pe parcursul istoriei [22, p. 87].

b) **Memorii și jurnale de călătorie.** De la unii reprezentanți ai societății ruse, care au lăsat memorii sau au scris jurnale de călătorii, ne-au parvenit opinii asupra apartenenței etnice și originii populației majoritare din Basarabia. În acest context se înscriu și afirmațiile fostului viceguvernator al Basarabiei în perioada 1823–1826 F. F. Vighel¹⁴. Funcționarul rus a activat în Basarabia aproape patru ani și a contactat cu populația locală, aceasta fiind și una din obligațiile de serviciu, după cum însuși relatează: „Aproape pe toți i-am cunoscut și am putut să studiez spiritul *moldovenilor*” [26, p. 98]. Memoriile lui Vighel abundă de descrieri etnografice și întâmplări din perioada în care a locuit în Basarabia, de asemenea și de povestiri despre întâlnirile cu reprezentanți ai populației locale. Din relatările lui F. Vighel cu referire la populația Basarabiei concluzionăm că populația autohtonă își conștientiza originea romanică, mai mult decât atât, se numea pe sine *români*: „Acești *români sau romani*, cum își spun ei, descind dintr-o populație amestecată, compusă din coloniști romani și din slavo-dacii învinși de Traian. În limba ce o vorbesc predomină elementul latin, dar literele la ei sunt aproape exact ca la noi, și cuvinte slave au rămas la ei aproape o treime în utilizare” [26, p. 98].

Cunoscutul jurnalist al epocii, Ignatie Iakovenko, întreprinde o călătorie în Principatul Moldovei și Principatul Valahiei prin Basarabia și își notează impresiile sale de călătorie, completându-le cu date istorice și etnografice pe care le culege de la populație, editând în anul 1828 cartea *Нынешнее состояние турец-*

ких княжеств Молдавии и Валахии и российской Бессарабской области [63]. Autorul oferă o scurtă istorie a Principatelor, accentuând destinul comun al acestora și originea romanică comună, vorbind despre populația dacică și cucerirea romană [63, p. 1-8], precum și despre istoria medievală a acestor principate. I. Iakovenko pune accent pe unitatea culturală și cea creștină a populației din Basarabia și Principatele Dunărene, dar nu ezită să accentueze rolul mesianic eliberator al Imperiului Rus în estul Europei. Exprimându-și opinia cu privire la originea limbii *valahă*, autorul menționează că „este mai convingător că se trage de la cea latină și nu de la cea italiană. După amestecul de cuvinte al limbii utilizate, cu unele cuvinte străine, așa cum a fost menționat mai sus, *poporul valah* și cel *moldovenesc* constituie o națiune total diferită de cea italiană, și legătura dialectului valah, cu toate neajunsurile acestuia, se poate păstra în starea lui actuală încă mult timp înainte” [63, p. 86-87]. În lucrare, în baza celor culese în teritoriu, autorul consideră că limba *valahă* își trage originea de la limba latină, iar *poporul valah* și cel *moldovenesc* împreună constituie o națiune. În sec. al XIX-lea, în contextul formării națiunilor moderne, afirmația că *moldovenii* și *volohii/valahii* constituiau o singură națiune însemna unitatea acestor etnonime.

Anatolii Demidov¹⁵, funcționar rus, reprezentant al unei vestite familii de dvoreni ruși, membru al Academiei Imperiale de Științe și Arte din Sankt Petersburg, al Universității Imperiale din Sankt Petersburg și membru al Academiiilor din Paris, München și Stockholm, în urma expediției efectuate în 1837 în Rusia de Sud prin Ungaria, Valahia și Moldova, în 1840 a publicat lucrarea *Voyage dans la Russie meridionale et la Crimée: par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie* [34], tradusă în 1853 la Sankt Petersburg cu titlul *Путешествие в Южную Россию и Крым через Венгрию, Валахию и Молдавию* și ilustrată de un vestit grafician al epocii – Denis August Mari Raffé, care a făcut parte din expediție. Conform sursei, valahii și moldovenii au origine romanică, iar cu privire la limba vorbită, cea valahă, în sursă se relatează: „Limba în Moldova și Valahia este absolut identică. Acest grai deosebit este compus din cuvinte latine și slave schimonosite” [34, p. 241].

c) **Rapoarte statistice și recensăminte.** În anul 1849, Departamentul 1 al Cartierului General a publicat *Военно-статистическое обозрение Российской Империи*. La baza elaborării culegerii statistice au stat cercetările de teren și materialele culese în Basarabia de Daragan, subcolonel al Cartierului General. Culegerea conține informații care prezintă Oblastia Basarabia sub diferite aspecte: descrierea geografică, scurt istoric, numărul populației regiunii,

etniile, căile de comunicație, date despre mărfurile produse, importul și exportul Basarabiei, viața spirituală, educație etc., redate în 310 pagini. În ceea ce privește populația majoritară, se menționează: „În perioada domniei Comnenilor în Imperiul Bizantin, din Carpați pe râul Molda coboară daco-romanii care se numeau *români sau moldoveni*” [29, p. 98]. Astfel, constatăm că sursa nu face delimitare etnică între români și moldoveni, ei fiind același popor daco-roman, doar că se numea diferit în diferite regiuni, moldovenii, în opinia autorilor culegerii, numindu-se așa de la denumirea râului Molda. În alt context sursa relatează: „În timpul dominației turcești, *poporul român* (se are în vedere populația Principatelor Române, inclusiv cea care locuia în spațiul dintre Prut și Nistru – n. n.) a fost împovărat cu impozite multe și grele” [29, p. 100]. Remarcăm, în acest pasaj, că populația majoritară dintre Prut și Nistru este numită „români” și sursa nu face distincție între moldoveni și români. Cu privire la limba vorbită în Basarabia, sursa relatează: „Limba română sună bine, dar este săracă, este un amestec de cuvinte slave, latine și italiene” [29, p. 100]. Deci, conform culegerii *Военно-статистическое обозрение Российской Империи*, limba vorbită de populația majoritară a Basarabiei este limba română, iar populația majoritară – moldovenii, care sunt în același timp și români.

În anul 1850, Apollon Skalkovski¹⁶, directorul Comitetului Statistic Principal al Guberniei Novorosia, a publicat prima parte a culegerii *Опыт статистического описания Новороссийского края* cu titlul: *География, этнография и народосчисление Новороссийского края* [54]. Referitor la populația Basarabiei, Skalkovski menționează: „Despre *poporul rumun sau român (moldovenesc)* se va vorbi în studiul etnografic următor, aici vom menționa doar că el ocupă pământuri minunate și păduri în partea de nord și nord-est a Oblastei Basarabia actuale, pe o parte a județului Cahul, Hotin, Chișinău, în tot județul Orhei și Soroca, de asemenea în obști nu prea mari s-au așezat în Gubernia Herson” [54, p. 209]. Din acest citat observăm clar că alcătuitorul culegerii identifică românii drept populație majoritară în Basarabia, indicând și județele unde aceștia locuiesc preponderent. În alt context, unde sursa se referă nemijlocit la aspecte etnografice, se menționează: „Vorbind despre armata de pe Bug, am dat de înțeles că a fost formată inițial din oameni de *națiune valahă și moldovenească*, adică din *poporul român* [54, p. 253]”. Prin urmare, istoricul și funcționarul rus, care a publicat culegerea cu permisiunea instituției de cenzură, constata că în Basarabia populația majoritară este cea românească și menționa că românii și moldovenii formează același popor.

În anul 1851, Piotr Keppen, membru al Academiei Imperiale de Științe, a realizat a IX-a Revizie a populației, publicând raportul detaliat al acestei revizii. Cercetarea demografică localizează în Basarabia drept populație majoritară *volohi (moldoveni)*, enumerând o populație de 498 469 persoane [41, p. 25-27].

O altă publicație statistică oficială, alcătuită de Comitetul Statistic Central al Ministerului de Interne al Imperiului Rus și publicată la Sankt Petersburg în anul 1861 – *Списки населенных мест Российской Империи. III. Бессарабская область*, conține date culese de angajații Ministerului de Interne, dar și date oferite de Cancelaria Guvernatorului Basarabiei. În partea introductivă „Date generale despre Oblastia Basarabia” se menționează: „Basarabia sau Țara Basarabească, cum îi spun *moldovenii sau românii*, poartă acest nume din cele mai vechi timpuri” [56, p. XVI]. Sursa identifică pe moldoveni ca fiind și români, și că înșiși moldovenii își zic români. În ce privește majoritatea populației în regiune, culegerea statistică o constată ca fiind românească: „Vechimea denumirii unei localități sau loc poate vorbi despre așezarea în regiune a unui popor care vorbește într-o limbă anume. În acest sens, în Oblastia Basarabia observăm că denumirea majorității localităților au origini slave, deși numeric populația slavă este mai mică decât *populația românească*” [56, p. XVIII-XIX].

O serie de culegeri de materiale despre regiunile Imperiului Rus au fost alcătuite de către ofițeri ai Cartierului General cu titlul *Материалы для географіи и статистики Россіи*. Aceste culegeri sunt rezultatele cercetării complexe ale regiunilor Imperiului Rus, conțin informații, analize și materiale cu privire la toate aspectele dezvoltării regiunilor imperiului. Culegerea cu privire la Basarabia a fost elaborată de către căpitanul A. Zașciuc, care era și membru al Societății de Istorie și Antichități din Odesa și al Societății Imperiale Agricole din sudul Rusiei, membru și colaborator al Societății Geografice Imperiale Ruse. Cu privire la populația care locuia la acel moment în Basarabia, A. Zașciuc scrie: „Seminițele care locuiesc astăzi Basarabia sunt: *moldovenii (românii)*, rusinii sau neamul rușilor de sud, bulgarii, armenii, grecii, coloniștii germani, elvețienii, evreii și țiganiii împrăștiați peste tot” [38, p. 151]. Autorul mai enumeră în continuare velicorușii, malorușii, polonezii, sârbii și arnăuții. De asemenea, identifică o informație cu privire la ponderea românilor în Basarabia: „*Moldovenii (românii)* constituie partea principală a populației, aproape $\frac{3}{4}$ din total” [38, p. 151]. În ce privește originea, sursa susține ideea originii romanice, unanim recunoscută în publicațiile timpului: „Originea neamului moldovenesc reprezintă

până în prezent o problemă care nu este rezolvată pe deplin de cercetările istorice. Pe de o parte, înrudirea apropiată cu limbile cu rădăcini latine, staționarea îndelungată a legionarilor romani în țările din bazinul Dunării, tendința cunoscută a romanilor spre colonizare (în special în locurile importante din punct de vedere strategic), însăși denumirea *români* (*romani*), *păstrată de neamul moldovenesc*, dau temeiuri a-i considera de origine occidentală... Polonezii, ungurii și alți vecini îi numesc români; la fel ca și pe toți italienii – vlohi... Denumirea de Volohi este preluată din rădăcina slavă. După metoda asemănării, cuvântul Român – puternic, robust – a fost tradus prin echivalentul din limba valahă – Vlah sau Vloh, la fel cum înlocuiesc și alte cuvinte – teologia cu bogoslovie, geografia cu descrierea pământului etc.” [38, p. 152]. Sursa analizată relevă originea romanică a neamului moldovenesc, unele cauze ale romanizării, precum și autoidentificarea de români – „*Moldovenii, numindu-se români...*”, pe care o au moldovenii din Basarabia.

A. Șmidt a efectuat o descriere a guberniei Herson, în două volume, constatând că gubernia Herson este a doua după Basarabia după numărul moldovenilor în Rusia, vorbind despre moldoveni sau valahi [59, p. 507-509, 60, p. 76, 763, 767].

În culegerea *Военно-статистический сборникъ*, populația majoritară a Basarabiei o constituie moldovenii, ei numărând 692 000 sau 67, 4% din totalul populației, după estimarea autorilor [28, p. 94, 98].

În anul 1897, în Imperiul Rus a fost efectuat un recensământ, raportul complet asupra acestei numărări și sistematizări a populației din Basarabia fiind publicat în anul 1905 [48]. Vom remarca că în cadrul recensământului sunt specificate etniile locuitoare în Basarabia după limba vorbită, indicându-se „popoare romanice, inclusiv moldoveni” [48, p. 236] – moldovenii sunt prezentați ca populație de origine romanică. Recensământul nu face o diferențiere dintre valahi și moldoveni, dar îi consideră români pe toți, în partea introductivă a raportului statistic subliniindu-se: „În anul 106 după Hristos, împăratul Traian a întreprins o campanie pe pământul geților care locuiau aici, i-a cucerit și apoi Basarabia cu Moldova, Valahia și Transilvania au intrat în componența Daciei, unde erau așezați coloniști romani. Unii savanți consideră că *moldovenii (românii) de azi* sunt un amestec dintre acești coloniști cu dacii, alții cred că sunt urmașii coloniștilor romani din Moesia (Bulgaria de azi și Serbia) care au venit aici mai târziu” [48, p. 10]. De asemenea, se menționează că moldovenii sunt aceiași români, că au origine romanică, iar poporul român s-a format pe întinsul Valahiei, Transilvaniei

și Moldovei, care cuprindea și Basarabia. Astfel, deși în tabelele ce reflectă componența etnică a populației din Basarabia se găsește etnonimul *moldoveni*, acesta se întâlnește la primele mențiuni alături de explicația „populație romanică”, iar în studiul introductiv este menționat că moldovenii sunt români. Autorii studiului introductiv, în urma analizei componenței etnice și religioase a populației din Basarabia, au făcut și unele constatări interesante: „Prin suprapunerea componenței etnografice a populației guberniei cu cea religioasă s-a constatat că persoanele care au declarat drept limba maternă limba rusă (velicorușii, malorușii și bielorușii) și limba română, de asemenea toți slavii (cu excepția polonezilor), caucazienii de munte și tătarii în cea mai mare parte țin de Biserica Ortodoxă, – o oarecare parte din aceștia o alcătuiesc staroverii și, o foarte mică parte, romano-catolicii” [48, p. XXII].

Concluzii. Perpetuarea ideii că moldovenii se identificau diferit de români și că utilizau o limbă moldovenească diferită de cea română este un mit, care a apărut mult mai târziu decât în sec. XIX și care se înscrie în curentul de „înscenare a naționalului” sub influența factorilor politici din Uniunea Sovietică, iar după 1991 – și din Republica Moldova. Bazându-se pe manipularea opiniei publice și utilizând fenomenul nostalgic al unei anumite categorii de populație, în istoriografia promoldovenistă a Republicii Moldova, utilizată în scopuri politice de anumite partide politice, grupuri și persoane, se insistă greșit asupra sintagmei „popor moldovenesc”, căutând să se argumenteze și prin citate ale lucrărilor ruse contemporane perioadei 1812–1917.

Constatăm că publicațiile oficiale statistice, studiile etnografice, istorice, geografice, memoriile și jurnalele de călătorie, elaborate, de cele mai dese ori, de persoane ce dețineau funcții administrative înalte, reprezentau nu numai viziunea oficială a autorităților ruse asupra apartenenței etnice a populației dintre Prut și Nistru, și din alte regiuni, dar și opinia publică generală la acest subiect. Deoarece pe primul plan al autorităților imperiale era rusificarea populației și nu o problemă de apartenență etnică, pe parcursul întregii ocupații țariste a Basarabiei atât istoriografia rusă, cât și sursele statistice relatează despre o populație românească majoritară în regiune, pe care autorii ruși o numeau valahi, volohi, români, iar în cazurile când se utiliza denumirea de *moldoveni* era prezentat între paranteze etnonimul *român*. Unii autori, după cum s-a remarcat mai sus, subliniază originea daco-romanică a populației Basarabiei și comunitatea de neam cu populația din Principatele Române, ceea ce este egal cu recunoașterea că populația majoritară din Basarabia, la data consemnării în sursele

sus-citate, erau românii. Alți autori spun clar că moldovenii sunt români, sau populație românească care locuiește în Basarabia.

Concluzionăm că în sec. al XIX-lea nu poate fi vorba despre o „vehiculare pe cale livrească, propagandistică a termenului român” din partea istoriografiei ruse, după cum susține istoriografia adeptă paradigmei moldoveniste, deoarece aceste lucrări erau cenzurate, ceea ce presupune deja că nu încălcau anumite prevederi legislative ale Imperiului Rus și anumite interese. Totodată, autorii aveau studii, ceea ce ne permite să susținem că erau în cunoștință de cauză a anumitor evenimente istorice, fenomene și procese, inclusiv a romanizării geto-dacilor, a unității etno-lingvistice a populației din Principatele Române cu cea din Basarabia, reieșind și din istoria comună a acestora.

Note

¹ Daniel Barbu cu referire la națiune susține: „Regula comună de interpretare a conceptului de națiune (cu formele sale alternative nație, națion), înregistrat pentru prima oară în limba română în 1799, într-un text al autorului bănățean Paul Iorgovici, va fi dată de tipul de patriotism cu care polemizează atât autorul anonim, cât și Nicolae Bălcescu. Termenul este utilizat – în Lexiconul de la Buda, la Gheorghe Șincai, Samuil Micu, Dimitrie Țichindeal ori Ion Budai-Deleanu – ca un sinonim pentru neam, având rostul de a descrie comunitatea de limbă, sânge, obiceiuri și credințe a românilor”, iar Levente Salat concretizează: „Caracteristica principală a națiunilor este o omogenitate culturală și lingvistică, care își are originea în istoria comună”. Vezi [2, p. 13]. În lucrarea *Procesele etno-culturale din spațiul carpato-nistean în secolele II–XIV. Istoriografia sovietică*, S. Matveev relatează: „Istoriografia sovietică a insistat asupra următoarelor noțiuni: popor – termen utilizat cu mai multe sensuri, în cel etnografic ține de definirea diferitor forme ale comunităților naționale și etnice; poporație (народность) – comunitate de oameni formată istoric care precede formarea națiunii. Se deosebește de comunitatea etnică prin faptul că se formează nu în baza întăririi relațiilor de rudenie, dar în procesul destrămării lor. Pentru poporații, este caracteristică comunitatea teritorială și existența unor relații economice relative stabile. În procesul dezvoltării istorice poporațiile puteau să nu coincidă cu statele formate nici teritorial, nici după limbă. O poporație putea deveni bază a mai multor națiuni. Intensivă relații de asimilare a factorilor lingvistici și psihologici ai unei națiuni și de la o națiune duceau la înglobarea ei; națiune – comunitate umană formată istoric, caracterizată prin comunitatea limbii, teritoriului, vieții economice și aspectelor psihologice reflectate în cultură (noțiune formulată de I. V. Stalin) [14, p. 27-28].

² Z. Sternhell susține că noțiunea de „națiune titulară” a fost introdusă pentru prima dată de Maurice Barrès, romancier, politician și naționalist francez, în sec. al XIX-lea. În opinia lui Barrès, națiune titulară este grupul etnic

dominant, pe baza limbii și culturii, fundamentată pe sistemul de învățământ în stat [18].

³ Mai detaliat despre statutul etnografiei în Uniunea Sovietică vezi [27, p. 10].

⁴ Vezi și păreri ale altor reprezentanți ai istoriografiei moldoveniste.

⁵ Nu ne vom referi la articole din ziare, aceasta constituind o temă separată de cercetare.

⁶ Pavel Svinin (1788–1839) a mai publicat «Достопамятности СПб и его окрестностей» (1816–28 г., на русск. и франц. яз.) și «Извлечение из археологич. путешествия по России в 1825 г.» («Труды и Летоп. Моск. Общ. Ист. и др.», т. III). Din 1818 până în 1823 a editat «Отечественные Записки». Schițele etnografice ale lui Svinin cu titlul «Картины России и быт разноплеменных ее народов» au apărut de sub tipar post-mortem, în 1839.

⁷ La 8 iulie 1815, Departamentul de Externe a adoptat decizia de a-l trimite pe P. Svinin cu misiuni speciale în Basarabia, urmând să se documenteze și să adune informații despre sistemul administrativ moldovenesc și să sistematizeze legile autohtone. Despre activitatea lui P. Svinin vezi [19, p. 225-226] și [51, c. 215].

⁸ Cu privire la unele aspecte ale lucrării analizate vezi și [16, p. 21].

⁹ Despre Ștefan Margella, născut în 1783 în Țara Moldovei, mai detaliat a se vedea articolul despre Ștefan Margella scris de T. Zemțova [39].

¹⁰ Iacob Ghinculov s-a născut în 1807. A fost drăgoman al Departamentului Asiatic; în 1839 a ocupat funcție la Catedra de limbă română de la Universitatea din Petersburg, închisă în 1858. A mai publicat *Начертание правил валахо-молдавской грамматики*. СПб., 1840; *Собрание сочинений и переводов в прозе и стихах, для упражнения в валахо-молдавском языке; Выводы из валахо-молдавской грамматики*. СПб., 1847 și *Карманная книжка для русских воинов в походах по княжествам Валахии и Молдавии*. СПб., 1854. Vezi [61, p. 718].

¹¹ Istoricul și etnograful rus *Pompei Nikolaevich Batiușkov* (1811–1892) este autorul mai multor scrieri istorice, arheologice și etnografice.

¹² P. Sârcu (1855–1905), istoric al literaturii, slavist, folclorist.

¹³ Lev Berg s-a născut în orașul Bender. Și-a început cariera în Imperiul Rus, dar se afirmă și construiește o carieră academică în URSS – geograf, fizician și biolog, academician al AȘ al URSS.

¹⁴ Filip Vighel s-a născut în anul 1786, județul Penza. A fost viceguvernator al Basarabiei în anii 1823–1826; în anii 1825–1826 a suplinat postul de guvernator civil interimar.

¹⁵ Anatolii Demidov (1812–1870) — reprezentant al vestitului neam Demidov, consilier titular, diplomat, mecenat, colecționar. Din cont propriu a organizat o expediție științifică la sudul Rusiei și în Crimeea. Traseul expediției: Paris–Viena–București–Valahia–Moldova–Odesa–Taganrog–Crimeea–Taman.

¹⁶ Apollon Skalkovski (1808–1897), istoric, director al Comitetului statistic principal al Novorosiei; a organizat și a condus în Odesa Arhiva Ministerului Afacerilor In-

terne. Lucrările principale: *Хронологическое обозрение истории Новороссийского края* (Одесса, 1835), *Первое тридцатилетие Одессы* (Одесса, 1837), *Сношения Запорожья с Крымом. Материалы для истории Новороссийского края* (Одесса, 1844), *История Новой Сечи и последнего коша Запорожского* (Одесса, 1846), *Наезды гайдамаков на Западную Украину в 1733–1768 гг.* (Одесса, 1845), *Болгарские колонии в Бессарабии и Новороссийском крае* (Одесса, 1848), *Адмирал де-Рибас и завоевание Хаджибея* (Одесса, 1889). *Опыт статистического описания Новороссийского края (увенчанной Демидовскою премиею), Историко-статистический опыт о торговых и промышленных силах г. Одессы* (Одесса, 1859) etc.

Referințe bibliografice

- Asăvoaie C., Josanu V. Impostură și interes politic în istoria Moldovei. Iași: Alfa, 2007.
- Barbu D. Cetățenia și statul-națiune. In: Provincia. Revistă lunară de cultură politică. 2000. mai – anul I, numărul 2. <http://www.provincia.ro> (vizitat 02.01.2018).
- Crihan A. Drepturile românilor asupra Basarabiei după unele surse rusești. București: Editura Eminescu, 1995.
- Cușco A. 1878, Before and After: Romanian Nation-Building, Russian Imperial Policies, and Visions of Otherness in Southern Bessarabia, *Moldova State University, Euxeinos* 15/16 (2014), p. 20-33.
- Cușco A., Șarov I. Identitate, memorie și discurs istoric în Moldova postsovietică: O abordare critică, în istoriografie și politică în estul și vestul spațiului românesc. Cuvânt-înainte de Alexandru-Florin Platon. Coordonatori Svetlana Suveică, Ion Eremia, Sergiu Matveev, Sorin Șipoș. Chișinău–Oradea, 2009, p. 72-81.
- Cușco A. The Attitude of the Local Romanian Population of Bessarabia towards the Russian Authorities and the Problem of “Reactive Identity”. In: *Analele Universității Dunărea de Jos din Galați. Seria Istorie*, 2002, p. 69-85.
- Demidov A. *Voyage dans la Russie meridionale et la Crimée: par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie.* Paris: Ernest Bourdin et Ce., éditeurs, 1840-1842.
- Eremia I. Falsificarea istoriei sau „fenomenul Stati” în Republica Moldova. Chișinău, 2003.
- Eremia I. Identitatea românească în dispute contemporane: Cazul Lucian Boia și Vasile Stati. In: *Studia Universitatis Moldaviae*, 2017, nr. 4 (104). Seria Științe umanistice, p. 149-161.
- Fruntașu I. O istorie etnopolitică a Basarabiei (1812–2002). Chișinău: Cartier, 2002.
- Ghimpu Gh. Conștiința națională a românilor moldoveni. Ediția a II-a revăzută și completată. Chișinău: Garuda-Art, 2002.
- Grosul Vl. Despre termenii ”popor moldovenesc” și „limba moldovenească”. Partea IV. In: <https://razboiul-pentrutrecut.wordpress.com> (vizitat 02.01.2018).
- Levente Salat. Statul-națiune și provocările diversității. In: *Journal for the Study of Religions and Ideologie*, 2005, nr. 10, p. 4-11.
- Matveev S. Procesele etno-culturale din spațiul carpato-nistean în secolele II–XIV. *Istoriografia sovietică.* Chișinău, 2009.
- Pauly Theodore de. *Description ethnographique des peuples de la Russie.* St. Petersburg: F. Bellizard, 1862.
- Șarov I., Cușco A. Identitatea națională a basarabenilor în istoriografia rusă din secolul XIX. In: *Basarabia: dilemele identității.* Iași, 2002, p. 21-36.
- Sinzianu I. „Poporul moldovenesc” și „limba moldovenească”. De la anexarea țaristă la aniversarea a „650 de ani de la întemeierea Țării Moldovei”. Iași: Editura Pim, 2009.
- Sternhell Z. *Maurice Barrès et le nationalisme français.* Bruxelles, 1985.
- Tomuleț V. Basarabia în epoca modernă (1812–1918): (Inst., regulamente, termeni). Ediția a II-a revăzută și completată. Chișinău: Lexon-Prim, 2014.
- Батюшков П. Н. Бессарабия. Историческое описание. Санкт-Петербург: Товарищ. «Общественная Польза», 1892.
- Берг Л. С. Бессарабия. Страна. Люди. Хозяйство. Петроград: Огни, 1918.
- Берг Л. С. Население Бессарабии. Этнографический состав и численность (с 10-верстной этнографической картой). Петроград, 1923.
- Бессарабия. К столетию присоединения к России. 1812–1912 гг. Кишинев, 1912.
- Бессарабия. Составил П. Плюсин. Санкт-Петербург, 1899.
- Бессарабия. Графический, исторический, статистический, экономический, этнографический, литературный и справочный сборник. Под ред. П. А. Крушевана. М.: Изд. газеты «Бессарабец», 1903.
- Вигель Ф. Ф. Воспоминания Ф.Ф. Вигеля: Ч. 6. М.: Унив. тип. (Катков и К°), 1865.
- Вим ван Мейрс. Советская этнография: охотники или собиратели. *Ab Imperio*, 2001, № 3, с. 9-42.
- Военно-статистический сборникъ. Вып. IV. Россия. С. Петербургъ, 1871.
- Военно-статистическое обозрение Российской Империи. Издаваемое по Высочайшему повелению при 1-м отделении Департамента Генерального Штаба. Т. 11, ч. 3: Бессарабская область. Санкт-Петербург: В типографии Департамента Генерального Штаба, 1849.
- Гинкулов Яков. Начертание правил валахо-молдавской грамматики. Санкт-Петербург: Тип. Императорской академии наук, 1840.
- Голубинский Е. Краткий очерк истории православных церквей болгарской, сербской и румынской или молдо-валахской. Санкт-Петербург, 1871.
- Гром О. Алфавит, язык и идентичность в Бессарабии второй половины XIX – начала XX вв. In: *Plural.* Vol. 2, nr. 1-2, 2014, p. 5-24.
- Гром О. О «молдавской самобытности» или о том, как не надо писать историю. In: <http://dacoromania.net/blog/20130701> (vizitat 20.01.2018).
- Демидов А. Н. Путешествие в Южную Россию и Крым через Венгрию, Валахию и Молдавию, совершенное в 1837 году Анатолием Демидовым... / Анато-

лий Демидов, изд. украшенное рис. Раффе. Москва: тип. А. Семена, 1853.

35. Дончев И. Начальный курс румынского языка для начальных школ и гимназий. Кишинев: Тип. Акима Попова, 1856.

36. Дурново Н. По поводу столетия присоединения Бессарабии к России. In: Санкт-Петербургские Ведомости, 1912. № 118, 27 мая, с. 1.

37. Записки Одесского общества истории и древностей. Т. 6. Одесса, 1867.

38. Защук А. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Бессарабская область. Часть 1. Санкт-Петербург: Тип. Э. Веймара, 1862.

39. Земцова Т. Штефан Марджелла – просветитель, лингвист и педагог Бессарабии первой половины XIX-го века (1783–5.03.1850). In: Glotodidactica: Revistă semestrială, 2012. Vol. 1(IV), p. 47-56.

40. Зограф Н. Ю. Русские народы. наброски пером и карандашом. Часть первая. Европейская Россия. Рисунки Л. Л. Белянкина. М. Издание Высочайше утвержденного Товарищества И. Н. Кушнерев и К^о, 1894 г.

41. Кеппен П. Девятая ревизия: о числе жителей в России в 1851 году. Санкт-Петербург, 1857.

42. Куницкий П. С. Краткое статистическое описание заднепровинциальной области присоединенной к России по мирному трактату, заключенному с Портою Оттоманскою в Бухаресте в 1812 году. Санкт-Петербург, 1813.

43. Куропаткин А. В. Задачи русской армии. Санкт-Петербург, 1910, с. 33.

44. Народы России. Живописный альбом. Вып. III. Санкт-Петербург, 1878.

45. Нестеровский П. А. Бессарабские русины. Историко-этнографический очерк. Варшава, 1905.

46. Об этнографической карте Европейской России Петра Кеппена. Санкт-Петербург, 1852.

47. Палаузов С. Н. Румынския господарства Валахия и Молдавия въ историко-политическомъ отношеніи. Санкт-Петербургъ, 1859.

48. Первая Всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г. / Под ред. [и с предисл.] Н. А. Тройницкого. 3: Бессарабская губерния. Санкт-Петербург: издание Центрального статистического комитета Министерства внутренних дел, 1905.

49. Российская грамматика на валахском языке. Составил С. Марцелла. Книга 1-2. Санкт-Петербург, 1828.

50. Российско-румынская грамматика. Сост. Степаном Марцеллою и изданная Департаментом народного просвещения. Санкт-Петербург, 1827.

51. Сапожников И. «Описание Бессарабии» П. П. Свинына 1816 г.: поиск источников в связи с 200-летним юбилеем. In: Scriptorium nostrum, 2015, № 3, с. 214-258.

52. Свинын П. Описание Бессарабской области, в 1816 г. In: Записки Одесского общества истории и древностей. Одесса, 1867. Т. 6, с. 175-320.

53. Скальковский А. Географическая и этнографическая терминология Новороссийского края. Санкт-Петербург, 1863.

54. Скальковский А. Опыт статистического описания Новороссийского края: [в 2-х ч.]. Ч. 1: География, этнография и народосчисление Новороссийского края. Одесса: типография Л. Нитче, 1850.

55. Сорока П. П. География Бессарабской губернии. Кишинев, 1878.

56. Списки населенных мест Российской Империи, составленные и издаваемые Центральным статистическим комитетом Министерства внутренних дел. [Вып. 3]: Бессарабская губерния. Санкт-Петербург: изд. Центр. стат. ком. Мин. внутр. дел, 1861.

57. Сырку П. Из быта бессарабских румын [Предисл.: А. Яцимирский]. In: Живая старина. Год 1913 г. Петроград: Тип. В. Д. Смирнова, 1914.

58. Устав о цензуре. 9 июля 1804 года. Сборник постановлений и распоряжений по цензуре с 1720 по 1862 год: напечатан по распоряжению Министерства народного просвещения. Санкт-Петербург: Тип. Морского министерства, 1862, с. 81-96.

59. Шмидт А. Материалы для географии и статистики России. Херсонская губерния. Ч. I. Санкт-Петербург, 1863.

60. Шмидт А. Материалы для географии и статистики России. Херсонская губерния. Ч. II. Санкт-Петербург, 1863.

61. Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона. Том VIII. Санкт-Петербург, 1893.

62. Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона. Том XXVII. Санкт-Петербург, 1899.

63. Яковенко И. Нынѣшнее состояніе турецкихъ княжествъ Молдавіи и Валахії и Россійской Бессарабской области. Санкт-Петербург: Тип. А. Смирдина, 1828.

References

1. Asăvoaie C., Josanu V. Impostură și interes politic în Istoria Moldovei. Iași: Alfa, 2007.

2. Barbu D. Cetățenia și statul-națiune. In: Provincia. Revistă lunară de cultură politică. 2000. mai – anul I, numărul 2: <http://www.provincia.ro> (vizitat 02.01.2018).

3. Crihan A. Drepturile românilor asupra Basarabiei după unele surse rusești. București: Editura Eminescu, 1995.

4. Cușco A. 1878, Before and After: Romanian Nation-Building, Russian Imperial Policies, and Visions of Otherness in Southern Bessarabia, Moldova State University, Euxeinos 15/16 (2014), p. 20-33.

5. Cușco A., Șarov I. Identitate, memorie și discurs istoric în moldova postsovietică: O abordare critică, în Istoriografie și politică în estul și vestul spațiului românesc. Cuvânt înainte de Alexandru-Florin Platon. Coordonatori Sv. Suveică, I. Eremia, S. Matveev, S. Șipoș. Chișinău–Oradea, 2009, p. 72-81.

6. Cușco A. The Attitude of the Local Romanian Population of Bessarabia towards the Russian Authorities and the Problem of “Reactive Identity”. In: Analele Universității Dunărea de Jos din Galați. Seria Istorie, 2002, p. 69-85.

7. Demidov A. Voyage dans la Russie meridionale et la Crimée: par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie. Paris: Ernest Bourdin et Ce., éditeurs, 1840–1842.
8. Eremia I. Falsificarea istoriei sau „fenomenul Stati” în Republica Moldova. Chișinău, 2003.
9. Eremia I. Identitatea românească în dispute contemporane: Cazul Lucian Boia și Vasile Stati. In: Studia Universitatis Moldaviae, 2017, nr. 4 (104). Seria Științe umanistice, p. 149-161.
10. Frunțașu I. O istorie etnopolitică a Basarabiei (1812–2002). Chișinău: Cartier, 2002.
11. Ghimpu Gh. Conștiința națională a românilor moldoveni. Ediția a II-a revăzută și completată. Chișinău: Garuda-Art, 2002.
12. Grosul Vl. Despre termenii „popor moldovenesc” și „limba moldovenească”. Partea IV. In: <https://razboiul-pentrutrecut.wordpress.com> (vizitat 02.01.2018)
13. Levente Salat. Statul-națiune și provocările diversității. In: Journal for the Study of Religions and Ideologie, 2005, nr. 10, p. 4-11.
14. Matveev S. Procesele etno-culturale din spațiul carpatonistean în secolele II–XIV. Istoriografia sovietică. Chișinău, 2009.
15. Pauly Theodore de. Description ethnographique des peuples de la Russie. St. Petersburg: F. Bellizard, 1862.
16. Șarov I., Cușco A. Identitatea națională a basarabenilor în istoriografia rusă din secolul XIX. In: Basarabia: dilemele identității. Iași, 2002, p. 21-36.
17. Sînzianu I. „Poporul moldovenesc” și „limba moldovenească”. De la anexarea țaristă la aniversarea a „650 de ani de la întemeierea Țării Moldovei”. Iași: Editura Pim, 2009.
18. Sternhell Z. Maurice Barrès et le nationalisme français. Bruxelles, 1985.
19. Tomuleț V. Basarabia în epoca modernă (1812–1918): (Inst., regulamente, termeni). Ediția a II-a revăzută și completată. Chișinău: Lexon-Prim, 2014.
20. Batjushkov P. N. Bessarabija. Istoricheskoe opisanie. Sankt-Peterburg: Tovarishh. «Obshhestvennaja Pol'za», 1892.
21. Berg L.S. Bessarabija. Strana. Ljudi. Hozjajstvo. Petrograd: Ogni, 1918.
22. Berg L.S. Naselenie Bessarabii. Jetnograficheskij sostav i chislennost'. (S 10-verstnoj jetno-graficheskoj kartoj). Petrograd, 1923.
23. Bessarabija. K stoletiju prisoedinenija k Rossii. 1812–1912 gg. Kishinev, 1912.
24. Bessarabija. Sostavil P. Pljusnin. Sankt-Peterburg, 1899.
25. Bessarabija. Graficheskij, istoricheskij, statisticheskij, jekonomicheskij, jetnograficheskij, literaturnyj i spravochnyj sbornik. Pod red. P. A. Krushevana. M.: Izd. gazety «Bessarabec», 1903.
26. Vigel' F.F. Vospominanija F. F. Vigelja: Ch. 6. Moskva: Univ. tip. (Katkov i K°), 1865.
27. Vim van Mjojrs. Sovetskaja jetnografija: ohotniki ili sobirатели. Ab Imperio, 2001, nr. 3, s. 9-42.
28. Voенно-statisticheskij sbornik. Vyp. IV. Rossija. S. Peterburg, 1871.
29. Voенно-statisticheskoe obozrenie Rossijskoj Imperii. Izdavaemoe po Vysochajshemu poveljeniju pri 1-m otdelenii Departamenta General'nogo Shtaba. T. 11, ch. 3: Bessarabskaja oblast'. Sankt-Peterburg: V tipografii Departamenta General'nogo Shtaba, 1849.
30. Ginkulov Jakov. Nachertanie pravil valaho-moldavskoj grammatiki. Sankt-Peterburg: Tip. Imperatorskoj akademii nauk, 1840.
31. Golubinskij E. Kratkij ocherk istorii pravoslavnyh cerkvej bolgarskoj, serbskoj i rumynskoj ili moldo-valahskoj. Sankt-Peterburg, 1871.
32. Grom O. Alfavit, jazyk i identichnost' v Bessarabii vtoroj poloviny XIX – nachala XX vv. In: Plural. Vol. 2, nr. 1-2, 2014, p. 5-24.
33. Grom O. O «moldavskoj samobytnosti» ili o tom, kak ne nado pisat' istoriju. In: <http://dacoromania.net/blog/20130701> (vizitat 20.01.2018).
34. Demidov, A.N. Puteshestvie v Juzhnuju Rossiju i Krym cherez Vengriju, Valahiju i Moldaviju, sovershennoe v 1837 godu Anatolijem Demidovym... / Anatolij Demidov; izd. ukrashennoe ris. Raffé. M.: tip. A. Semena, 1853.
35. Donchev I. Nachal'nyj kurs rumynskogo jazyka dlja nachal'nyh shkol i gimnazij. Kishinev: Tip. Akima Popova, 1856.
36. Durnovo N. Po povodu stoletija prisoedinenija Bessarabii k Rossii. In: Sankt-Peterburgskie Vedomosti, 1912. № 118, 27 maja, s. 1.
37. Zapiski Odesskogo obshhestva istorii i drevnostej. T. 6. Odessa, 1867.
38. Zashhuk A. Materialy dlja geografii i statistiki Rossii, sobrannye oficerami General'nogo shtaba. Bessarabskaja oblast'. Chast' 1. Sankt-Peterburg: Tip. Je. Vejmara, 1862.
39. Zemcova T. Shtefan Mardzhella – Prosvetitel', lingvist i pedagog Bessarabii pervoj poloviny HIH-go veka (1783–5.03.1850). In: Glotodidactica: Revistă semestrială, 2012. Vol. 1(IV), p. 47-56.
40. Zograf N.Ju. Russkie narody. Nabroski perom i kalandashom. Chast' pervaja. Evropejskaja Rossija. Risunki L. L. Beljankina. M.: Izdanie Vysochajshe utverzhdennogo Tovarishhestva I. N. Kushnerev i K°. 1894.
41. Keppen P. Devjataja revizija: o chisle zhitelej v Rossii v 1851 godu. Sankt-Peterburg, 1857.
42. Kunickij P. S. Kratkoe statisticheskoe opisanie zdnestrovskoj oblasti prisoedinennoj k Rossii po mirnomu traktatu, zakljuchennomu s Portoju Ottomanskoju v Buhareste v 1812 godu. Sankt-Peterburg, 1813.
43. Kuropatkin A.V. Zadachi russoj armii. Sankt-Peterburg, 1910, s. 33.
44. Narody Rossii. Zhivopisnyj Al'bom. Vyp. III. Sankt-Peterburg, 1878.
45. Nestrovskij P. A. Bessarabskie rusiny. Istoriko-jetnograficheskij ocherk. Varshava, 1905.
46. Ob jetnograficheskoj karte Evropejskoj Rossii Petra Keppena. Sankt-Peterburg, 1852.
47. Palauzov S. N. Rumynskija gospodarstva Valahija i Moldavija v istoriko-politicheskom otnoshenii. Sankt-Peterburg, 1859.

48. Pervaja Vseobshhaja perepis' naselenija Rossijskoj imperii 1897 g. / Pod red. [i s predisl.] N. A. Trojnckogo. 3: Bessarabskaja gubernija. Sankt-Peterburg: izdanje Central'nogo statističeskogo komiteta Ministerstva vnutrennih del, 1905.
49. Rossijskaja grammatika na valahskom jazyke. Sostavil C. Marcella. Kniga 1-2. Sankt-Peterburg, 1828.
50. Rossijsko-rumynskaja grammatika. Sost. Stepanom Marcelloju i izdannaja Departamentom narodnogo prosveshhenija. Sankt-Peterburg, 1827.
51. Sapozhnikov I. «Opisanie Bessarabii» P. P. Svin'ina 1816 g.: poisk istochnikov v svjazi s 200-letnim jubileem. In: Scriptorium nostrum, 2015, № 3, s. 214-258.
52. Svin'in P. Opisanie Bessarabskoj oblasti, v 1816 g. In: Zapiski Odesskogo obshhestva istorii i drevnostej. Odessa, 1867, T. 6, s. 175-320.
53. Skal'kovskij A. Geograficheskaja i jetnograficheskaja terminologija Novorossijskogo kraja. Sankt-Peterburg, 1863.
54. Skal'kovskij A. Opyt statističeskogo opisanija Novorossijskogo kraja: [v 2-h ch.]. Ch. 1: Geografija, jetnografija i narodschislenie Novorossijskogo kraja. Odessa: tipografiya L. Nitche, 1850.
55. Soroka P. P. Geografija Bessarabskoj gubernii. Kishinev, 1878.
56. Spiski naselennyh mest Rossijskoj imperii, sostavlennye i izdavaemye Central'nym statističeskim komitetom Ministerstva vnutrennih del. [Vyp. 3]: Bessarabskaja gubernija. Sankt-Peterburg: izd. Centr. stat. kom. Min. vnutr. del, 1861.
57. Syrku P. Iz byta bessarabskih rumyn [Predisl.: A. Jacimirskij]. In: Zhivaja Starina. God 1913. Petrograd: Tip. V.D. Smirnova, 1914.
58. Ustav o cenzure. 9 ijulja 1804 goda. Sbornik postanovlenij i rasporjazhenij po cenzure s 1720 po 1862 god: napechatan po rasporjazheniju Ministerstva narodnogo prosveshhenija. Sankt-Peterburg: Tip. Morskogo ministerstva, 1862, s. 81-96.
59. Shmidt A. Materialy dlja geografii i statistiki Rossii. Hersonskaja gubernija. Ch. I. Sankt-Peterburg, 1863.
60. Shmidt A. Materialy dlja geografii i statistiki Rossii. Hersonskaja gubernija. Ch. II. Sankt-Peterburg, 1863.
61. Jenciklopedičeskij slovar' F. A. Brokgauza i I. A. Efrona. Tom VIIIA. Sankt-Peterburg, 1893.
62. Jenciklopedičeskij slovar' F. A. Brokgauza i I. A. Efrona. Tom XXVII. Sankt-Peterburg, 1899.
63. Jakovenko I. Nyneshnee sostojanie tureckih knjazhestv Moldavii i Valahii i Rossijskoj Bessarabskoj oblasti. Sankt-Peterburg: Tip. A. Smirdina, 1828.
- Adrian Dolghi** (Chişinău, Republica Moldova). Doctor în istorie, Centrul de Etnologie, Institutul Patrimoniului Cultural.
- Адриан Долгий** (Кишинев, Республика Молдова). Доктор истории, Центр этнологии, Институт культурного наследия.
- Adrian Dolghi** (Chisinau, Republic of Moldova). PhD in History, Center of Ethnology, Institute of Cultural Heritage.
- E-mail:** addolghi@gmail.com
- Alina Felea** (Chişinău, Republica Moldova). Doctor în istorie, conferențiar, Institutul de Istorie.
- Алина Феля** (Кишинев, Республика Молдова). Доктор истории, конференциар, Институт истории.
- Alina Felea** (Chisinau, Republic of Moldova). PhD in History, Associate Professor, Institute of History.
- E-mail:** afelea44@gmail.com